

УДК 811.161.2'42

Кондратів І.І.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЗАСОБИ ВТІЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАМІРІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті здійснено спробу дискурсивного аналізу текстів професійної комунікації. При цьому головну увагу зосереджено на розгляді комунікативних інтенцій (намірів), основних дискурсивних категорій, у функціонально-прагматичному аспекті. Показано, що комунікативні наміри окресленого дискурсу постійно корелюють з інтенційними потребами мовця в суспільстві, виступають регуляторами статусно-рольових взаємин комунікантів у сферах державно-політичної, громадської, економічної та адміністративно-господарської діяльності. Розглянуто законодавчий, дипломатичний та адміністративно-канцелярський типи дискурсивних інтенцій відповідно до внутрістильової диференціації офіційно-ділового стилю. Виявлено дискурсивно марковані висловлювання регламентування, що корелюють з мотиваційно-потребовою сферою мовця.

Ключові слова: дискурсивний аналіз, професійна комунікація, категорія, комунікативний намір (інтенція), офіційно-діловий стиль, регламентування.

Kondrativ Ivanna

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

MEANS OF IMPLEMENTATION OF COMMUNICATIVE INTENTIONS
IN PROFESSIONAL DISCOURSE

Summary. The article deals with attempts of outlining of the category of communicative intention in the discursive-stylistic revelation of professional communication. The object of the research served texts of the official-businesslike style of legislative, diplomatic and administrative-clerical types in accordance with internally stylistic differentiation. We managed to expand the boundaries of perception of the very intention, in particular, its understanding not only as the meaningful or intuitive intention of the speaker, the desire of the individual of communication, but above all as the properties of the linguistic units in the course of the research. At the same time has been shown the communicative intention as a multipurpose linguistic category, which has an inter-level nature, represented by multifarious syntactic units of the Ukrainian language: by utterances, speech equivalents, discursive constructions. It has been proved that the communicative intentions of the outlined discourse are constantly correlated with the intentional needs of the speaker in society, and act as regulators of the status-role based relationships of communicants in the fields of state-political, public, economic and administrative-economic activities. It has been found out that official-businesslike discourse serves as a relevant medium in which a special type of speaker's intentions is explicated, which determines the intentions of regulation. Numerous performative utterances-texts that are bearers of discourse-marked utterances of regulation have been involved to the research materials to substantiate this. Among them we managed to distinguish: 1) narrative utterances with segmented elements, 2) narrative utterances with established verbal formulas (cliches); 3) I-utterances in which the speaker's position is explicated with the help of a personal pronoun I, his paradigm grammemes, or personal verb ending of the 1st person; 4) inductive utterances of the infinitive type; 5) subordinate clauses of clarifying and adverbial type; 6) meta-communicative elements. It has been emphasized on stereotyping, stencilling and frequent reproduction of indicated types of utterances.

Keywords: discursive analysis, professional communication, category, communicative intent (intention), official-businesslike style, regulation.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична думка наскрізно орієнтована на ретельне вивчення засобів експлікації мовного коду в парадигмі дискурсивних практик із залученням різних методів мовного аналізу, найістотнішим серед яких є дискурс-аналіз. Як метод і принцип наукового пізнання він чітко окреслив специфіку дослідження професійного дискурсу, враховуючи його специфіку і прагматичний потенціал.

Практична діяльність людини породжує цілу низку взаємозумовлених потреб, що реалізуються в процесі мовленнєвої діяльності. Важливе місце серед них посідають потреби професійної комунікації, що вирізняються з-поміж інших подібних високим ступенем організації та особливо вмотивованістю щодо вибору мовного знака.

Нині спостерігаємо відчутну активізацію розвідок у царині дискурс-аналізу, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвих актів, та все ж актуальною залишається проблема визначення

й потрактування основних текстових (дискурсивних) категорій, дослідження їх комунікативно-прагматичної природи. До таких категорій належить комунікативний намір (інтенція), що є основою кожного цілеспрямованого комунікативного акту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сутності, змісту та обсягу категорії комунікативної інтенції цікавили багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Найбільш послідовно своє відображення вони віднайшли у працях В. Адмоні, Ф. Бацевича, І. Гальперіна, Л. Кадомцевої, Г. Почепцова, Т. Радзівської, Н. Формановської. Чималих здобутків досягли також А. Агафонова, Н. Гуїванюк, К. Колшанський, В. Калашник, О. Мельничук, М. Мірченко, І. Сусов, В. Шинкарук та ін.

Однак вважаємо, що найбільш послідовно й комплексно категорію комунікативної інтенції розглянула С. Шабат-Савка, запропонувавши власну типологію намірів, враховуючи їх дискур-

сивну природу з огляду на антропоцентричні, когнітивні та прагматичні аспекти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Запропонована розвідка поєднала в собі різні аспекти лінгвістичної науки від традиційного до функціонально-прагматичного. Та мабуть уперше предметом дослідження постають не мовні засоби, а система дискурсивно маркованих висловлювань, зумовлених потребами професійної комунікації.

Відповідно до цього, головною метою статті є виокремлення основних дискурсивно маркованих висловлювань, що є втіленням прагматичних потреб у письмовому професійному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Офіційно-діловий текст «використовують для регулювання офіційно-ділових стосунків мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах. Документальність, стабільність, стислість, чіткість, висока стандартизація викладу, суворе регламентація – головні ознаки подібного тексту» [4, с. 115].

Незважаючи на те, що офіційно-діловий дискурс є комунікативно однобічний, все ж «він не є мовою регулярного масового спілкування, ним не говорять», проте використовують «для обслуговування громадянських потреб людей у типових ситуаціях» [9, с. 257–259].

На думку Т. Єщенко, головними диференційними ознаками офіційно-ділових текстів є [4, с. 115–116]:

- стандартна канцелярська лексика (*доводити до відома, зробити висновки, порядок денний, скласти повноваження, ухвалити рішення, завізувати документ*);
- спеціальна термінологія (*форс-мажорні обставини, зобов'язання сторін, ратифікація, консенсус*);
- іншомовні слова (*формуляр, віза, інструкція, гриф, комюніке, нота*);
- аббревіатури складноскорочені слова (*ЄС, НАН України, ВНЗ держбюджет, держадміністрація*);
- частота вживання абстрактних іменників на *-ість, -ення* (*розпорядження, стягнення, чинність, організованість*);
- переважання інфінітивних, безособових дієслівних форм (*ухвалити, заслухати, подається*);
- чітка схема тексту (поділ на параграфи, пункти, підпункти);
- функціонування відіменних прийменників (*у разі, у зв'язку з, відповідно до, згідно з*);
- складні речення, прямий порядок слів, безособові і наказові форми дієслів, складні синтаксичні конструкції, відокремлені означення, виражені дієприкметниковими зворотами (*Результати перевірки, проведеної 16 грудня 2008 року, дають підстави для таких висновків...*);
- вставлені конструкції, відокремлені уточнювальні обставини (*Сьогодні, 25 листопада 2017 року, відбудуться профспілкові збори*);
- відсутність авторської індивідуальності.

Попри чітко виражений план мовної експлікації, комунікативні наміри окресленого дискурсу постійно корелюють з інтенційними потребами мовця в суспільному житті, є результатом вмотивованих злагоджених дій відповідно до регламенту.

За своїм характером офіційно-діловий дискурс – це ситуативний, статусно орієн-

тований, інституційний тип дискурсу адже є засобом спілкування в державно-політичному, дипломатичному, громадському та економічному житті, у законодавстві й у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю і регламентований стандартами офіційних документів [13, с. 327–328]. При цьому, стандартними є не лише документи й нормативні акти, а й самі ситуації, пов'язані з процедурою їх виконання.

Дослідниця С. Шабат-Савка позиціонує такі комунікативні наміри як інтенції регламентування і співвідносить їх як із мотиваційно-потребовою сферою мовця, так і з дискурсивно маркованими ресурсами мови. На них звернемо особливу увагу в ході даної розвідки.

Комунікативні наміри регламентування спрямовані на врегулювання ділових стосунків в установах, організаціях, закладах, для обслуговування громадських потреб людей у різноманітних побутових ситуаціях, спонукають адресата дотримуватися певного регламенту під час виконання якогось завдання, дають настанови, як діяти, інформують громадян і суспільство про будь-які явища та події, найновіші закони, укази, розпорядження [13, с. 328]. Тобто, реалізуються вони у низці найрізноманітніших текстів з різним ступенем офіційності. Наприклад: **з інструкції:** *Цілком таємні й таємні документи видаються на робочі місця на замовлення через працівників РСВ. Документи особливої важливості на робочі місця виконавцям не видаються. Видача цілком таємних і таємних документів із секретного архівного відділу фіксується в книзі видачі справ за формою СА7. Одержані із секретного архівного відділу в тимчасове користування документи беруться на облік у РСВ, про що робиться запис у відповідному журналі справ за формою СА8 [3, с. 255]; із заяви:* *Прошу надати мені навчальну відпустку на період з 01.06. по 25.07.2010 р. для складання літньої екзаменаційної сесії в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. До заяви додаю довідку-виклик [3, с. 368]; із договору:* *У разі розірвання цього договору свої первісні внески сторони одержують натурою. Майно, створене чи надбане сторонами спільно, розподіляється між ними порівну, натурою, а якщо це неможливо, то залишається в однієї зі сторін, яка повинна сплатити відповідну компенсацію іншій стороні. Сторони мають право за погодженням реалізувати спільне майно третім особам і розподілити кошти від реалізації пропорційно своїм внескам [3, с. 329] і под.*

Кожен із запропонованих уривків є носієм певного повідомлення, віддаленого, на перший погляд, від мовної особистості, проте, як стверджує С. Шабат-Савка, за кожним таким текстом стоїть людина, яка його складала і мала для цього певне комунікативне завдання [13, с. 328]. У текстах даного дискурсу йдеться не тільки про факти чи події суспільного життя, а й про особистісну роль адресанта, автора того чи того виду документа. Крім того, документ здатен викликати певні емоції, сформулювати оцінне ставлення у того, кому він адресований.

Деякі дослідники (Мацько, Сидоренко) вважають, що офіційно-діловий дискурс має статусно-рольову організацію й відображає соціально

зумовлені мовленнєві події. Саме це послугувало підставою до виокремлення трьох типів дискурсивних виявів інтенцій регламентування відповідно до внутрішньої диференціації офіційно-ділового стилю [9, с. 258]:

1) *інтенції, репрезентовані в документах законодавчого характеру, що затверджують права громадян, регламентують та обслуговують офіційно-ділові стосунки між державою і приватними особами, приватними та службовими особами (конституція, закони, укази, постанови): **Указ Президента України про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня фізичної культури та спорту** (Офіційний вісник Президента України); з тексту **Конституції України: Стаття 11**. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [7].*

2) *інтенції у сфері міждержавних дипломатичних стосунків, що регламентують офіційні стосунки на рівні держав, міжнародних організацій (договір, конвенція, декларація, нота, комюніке, меморандум), напр.: **Нота МЗС Республіки Вірменія про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Вірменія** Міністерство закордонних справ Республіки Вірменія засвідчує свою повагу Міністерству закордонних справ України і у відповідь на ноту 10483 від 25.12.91 має честь повідомити таке: Республіка Вірменія буде розвивати двосторонні відносини з Україною на основі принципів рівноправності, суверенної рівності, невтручання у внутрішні справи, територіальної цілісності, непорушності існуючих державних кордонів, забезпечення і захисту основних прав і свобод людини, зокрема прав національних меншин [5, с. 29]. Стиль вирізняється підкресленою ввічливістю, толерантністю, ustalеними формами початку і кінцівки документа.*

3) *інтенції в адміністративно-канцелярській сфері, які спрямовані на те, щоб регламентувати службові статусно-рольові стосунки учасників виробничої діяльності (заява, наказ, розпорядження, доручення, розписка, довідка, телеграма тощо), – документи повсякденного ділового життя, часто ініційовані пересічними громадянами, напр.: **доручення: Я, Суховій Уляна Прокопівна, доручаю одержати в бухгалтерії заводу «Оріон» м. Умані належні мені гроші за березень 2010 року Білоусу Віталію Миколайовичу за його паспортом серії АМ, № 539616, виданим ВВС Шевченківського району м. Луганська 14 жовтня 1995 р., зареєстрованим за адресою: вул. Київська, 14, кв. 17, м. Умань Черкаської області.***

Мусимо погодитись, виокремлення комунікативних намірів регламентування за критерієм внутрішньої диференціації є виявом поверхневого підходу і аж ніяк не відтворює повної парадигми потреб. Саме тому нам більше імпонує типологія, запропонована С. Шабат-Савкою, за якою, до дискурсивно маркованих засобів професійної комунікації уналежнюємо [13, с. 330–331]:

1) *розповідні висловлювання із сегментованими елементами (часова і локальна характеристика), у яких текстові актуалізатори можуть*

*подаватися за допомогою великих літер, розрізнення, підкреслення, курсиву, напр.: **трудова угода: Акціонерне товариство «Сокил» в особі генерального директора Шаповала Івана Андрійовича, що діє на підставі Статуту АТ і далі називатиметься «Замовник», з однієї сторони, та гр. Грінченко Анатолій Максимович, паспорт серії СК, № 614278, виданий ВВС Харківського РВК м. Одеси 14.03.95, який зареєстрований за адресою вул. Золотарська, 18, м. Львів і далі називатиметься «Виконавець», з іншої сторони, уклали цю угоду про таке... [3, с. 359].***

2) *розповідні висловлювання з ustalеними словесними формулами (кліше) на зразок: надсилаємо вам, установити контроль, оголосити подяку, порядок денний, до наказу, до відома, згідно з, відповідно до, пор.: **розпорядження: Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1548 від 25.12.96 "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)": 1. Установити тарифи на перевезення пасажирів і багажу та вартості квитків для проїзду в міському пасажирському транспорті. 2. Взяти до відома, що проїзд пільгових категорій населення здійснюється відповідно до чинного законодавства [3, с. 311].***

3) *я-висловлення, у яких експліковано позицію мовця за допомогою особового займенника я, його парадигмальних граєм або особового закінчення дієслова 1-ої особи однини, напр.: **заява: Прошу надати мені відпустку без збереження заробітної плати на період з 24 березня по 10 квітня 2010 р. у зв'язку із сімейними обставинами [3, с. 367]; розписка: Я, Романов Василь Іванович, одержав від інспектора відділу кадрів Київського виробничого об'єднання "Інтеграл" Удовенко Валентини Миколаївни свою трудову книжку, яку зобов'язуюся повернути до 24 квітня 2010 року [3, с. 398]; автобіографія: Я, Миколайчук Артем Васильович, народився 15 січня 1962 р. в родині службовців у місті Києві [3, с. 378].***

Деякі дослідники, зокрема Л. Мацько та О. Сидоренко, не вбачають у подібних висловлюваннях авторської індивідуальності, що, на їхню думку, «приховується стандартом документа» [9, с. 261].

4) *спонукальні висловлювання інфінітивно-го типу: **наказ: ОГОЛОСИТИ ПОДЯКУ: Тимощенко Ганні Андріївні, викладачеві Київського національного університету внутрішніх справ, за багаторічну сумлінну працю [3, с. 369]; ПРИЗНАЧИТИ: Шевченка Василя Федоровича на посаду завідувача відділом постачання та збуту з 28 квітня 2010 року з окладом відповідно до штатного розпису [3, с. 370]; ЗВІЛЬНИТИ: Петренко Валентину Степанівну, начальника планового відділу, з обійманої посади [3, с. 371]. Наказ є категоричною формою спонукання, що спрямована на негайне виконання якоїсь дії адресатом. Такі висловлювання ще називаємо імперативними, адже їх комунікативною метою є вимога, заборона, наказ, розпорядження (категорична імперативність), а також пропозиція, порада, рекомендація, застереження, запрошення, дозвіл (нейтральна імперативність).***

5) *складнопідрядні речення з'ясувального та обставинного типу із семантичними відношеннями причини, умови, наслідку, напр.: **заява:***

Прошу надати мені чергову відпустку на період з 29.08.2009 по 01.09.2010 у зв'язку з від'їздом на лікування в санаторій [3, с. 366].

6) використання метакомунікативних елементів, формул ввічливості, що є допоміжними засобами при встановлюванні, супроводжуванні та завершенні комунікативної інтеракції. Вони, хоч і не містять у собі інформативної складової, все ж вважаються неодмінними атрибутами професійної комунікації і реалізуються за допомогою конструкцій мовленнєвого етикету. С. Шабат-Савка детермінує подібні висловлювання як інтенції *соціально-регулятивного характеру*, адже з їх допомогою чітко визначаємо потребу мовців у соціальній комунікації відповідно до їх соціальних ролей.

Основною сферою вжитку метакомунікативних інтенцій є усно-розмовний дискурс, окреслений стереотипами спілкування, що супроводжуються типовими, часто відтворюваними стійкими висловлюваннями, зафіксованими людською свідомістю. Однак без них не обійтися в контексті ведення службового листування, напр.: *Шановний Іване Васильовичу! Повідомляю, що оплату за ремонт комп'ютерів проведено 20.06.2010 р., у день підписання акта про здавання-прийман-*

ня комп'ютерної техніки. Для підтвердження оплати надсилаю копію платіжного доручення № 138 від 20.06.2010 р. Сподіваюся на дальшу співпрацю [3, с. 284].

Висновки і пропозиції. У службових листах представлений повний спектр комунікативних намірів, позаяк часто доводиться вибачатися, перепрошувати, відмовляти у чомусь, висловлювати стурбованість чи вдячність, гарантувати щонебудь, тобто виражати свої прагматичні потреби. Це може бути сприятливим полем для подальшого дослідження і вартує окремої наукової розвідки.

Основу професійного дискурсу становлять комунікативні наміри регламентування, що виражаються в адміністративному, статусно орієнтованому контексті і спрямовані на те, щоб регулювати ділові стосунки в закладах, установах, організаціях. Вони покликані обслуговувати суспільні потреби людей у різноманітних побутових ситуаціях з дотриманням певного регламенту відповідно до типу інституційного дискурсу: законодавчого, дипломатичного чи адміністративно-канцелярського. Погоджуємося, що дана розвідка не висвітлює усього прагматичного потенціалу окресленого дискурсу, тому потребує подальших студій.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Діденко А. Н. Сучасне діловодство. Київ : Либідь, 2010. 480 с.
4. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
5. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: фахове і нефахове спілкування. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2010. 480 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : Знання, 2008. 423 с.
7. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ, 2006.
8. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
9. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
10. Почепцов Г. Г. Основи прагматического описання предложения. Київ : Вища школа, 1986. 116 с.
11. Радзівська Т. С. Текст як засіб комунікації. Київ : Видавництво НАН України, 1998. 194 с.
12. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
13. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.

References:

1. Batsevych F.S. (2011). Vstup do lnhvistychnoi prahmatyky. [Introduction to linguistic pragmatics]. Kyiv : VTs «Akademii». (in Ukrainian)
2. Batsevych F.S. (2009). Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv : VTs «Akademii». (in Ukrainian)
3. Didenko A.N. (2010). Suchasne dilovodstvo [Modern office administration]. Kyiv : Lybid. (in Ukrainian)
4. Eshchenko T.A. (2009). Lnhvistychnyi analiz tekstu [Linguistic analysis of the text]. Kyiv : VTs «Akademii» (in Ukrainian)
5. Zahnitko A.P. (2010). Ukrainske dilove movlennia: fakhove i nefakhove spilkuvannia [Ukrainian business broadcasting: professional and non-factional communication]. Donetsk : TOV «VKF «BAO». (in Ukrainian)
6. Kochan I.M. (2008). Lnhvistychnyi analiz tekstu [Linguistic analysis of the text]. Kyiv : Znannia.
7. Konstytutsiia Ukrainy. Pryniata na p'iatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. Constitution of Ukraine. Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. (in Ukrainian)
8. Matsko L.I., Kravets L.V. (2003). Kultura ukrainskoi fakhovoi movy [The culture of the Ukrainian professional language]. Kyiv : VTs «Akademii». (in Ukrainian)
9. Matsko L.I., Sydorenko O.M., Matsko O.M. (2003). Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv : Vyshcha shkola. (in Ukrainian)
10. Pocheptsov H.H. (1986). Osnovy pragmaticheskogo opisaniya predlozheniya [Basics of the pragmatic description of the sentence]. Kyiv : Vyshcha shkola. (in Russian)
11. Radzievska T.S. (1998). Tekst yak zasib komunikatsii [Text as a means of communication]. Kyiv : Vydavnytstvo NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
12. Selivanova O.O. (2010). Lnhvistychna entsyklopediia [Linguistic Encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K. (in Ukrainian)
13. Shabat-Savka S.T. (2014). Katehoriia komunikatyvnoi intentsii v ukrainskii movi [Category of communicative intention in the Ukrainian language]. Chernivtsi : «Bukrek». (in Ukrainian)